

Varga Bálint¹⁶

A KONZERVATÍV-LIBERÁLIS KIHÍVÁS

Gyurgyák János: Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története. Budapest, Osiris, 2007. 660 o., 4980 Ft

Gyurgyák János ismét fontos könyvet írt, ezúttal a magyar nacionalizmus eszmétörténetéről. Megdöbbentő, de igaz: erről a témáról még nem született átfogó monográfia. Gyurgyák János tehát roppant nehéz feladatra vállalkozott, mondhatni úttörő munkát végzett. A szerző felnőtt a feladat nagyságához, amit legjobban a hivatkozott irodalom mutat. Gyurgyák szinte mindent elolvasott, ami a témában fontos lehet. Ez annyira jól sikerült, hogy a főszövegbe nem is helyezett el lábjegyzetet másodlagos forrásról, mert valószínűleg nem fértek volna el a referenciák a lapon. Így az olvasó kap egy száz oldalas annotált bibliográfiát a könyv végére, ami a könyvben tárgyalt összes szerző munkásságát számba veszi, ezzel számtalan olvasónak nyújt komoly segítséget.

A könyv hat tematikus egységben vizsgálja a magyar nemzetépítés eszméjének utóbbi kb. 170 évét (a 19. századi liberálisok, a polgári radikálisok és urbánusok, a konzervatívok, a fajvédők, a népiek, illetve a szocialisták és kommunisták). A fejezetek nagyjából hasonló felépítést követnek, ezzel a könyv nagy terjedelme ellenére is áttekinthető. A szerző nem ragaszkodik mindig az általa felépített struktúrához, néhány szerzőt külön tárgyal, de ez a rugalmasság jót tesz a könyvnek.

A szerző nem titkolt szimpátiával néz a mérsékelt konzervatív-liberális szerzőkre (Széchényi, Szekfü), illetve a népi írók közül a centrumra (Szabó Zoltán, Kovács Imre). Élesen elutasítja a szélsőséges irányzatokat, sokszor hangsúlyozza a kommunizmus és náciizmus közötti hasonlóságokat. Gyurgyáknak a szociáldemokratákról és a polgári radikális-urbánus táborról sincsen sok jó szava. Ebben azonban semmi kivetnivalót nem találok: a szerző az előszóban elhelyezi saját magát az ideológiai térképen, így az olvasó tudja, mire számíthat.

Gyurgyák könyvének terjedelme azonban hiába haladja meg a hatszáz oldalt és hiába olvasott el szinte mindent, amit a magyar eszmék „gyártói” alkottak az utóbbi két évszázadban, a mű elolvasása után leginkább bizonyos témák hiánya tűnik fel. Először is a könyv semmilyen elméleti keretre nem épít. A szerző a nacionalizmus

terjedelmes elméleti irodalmát csupán arra méltatja, hogy az előszó egy lábjegyzetében megemlítsen egy-két fontosabb művet, ill. néhányszor hivatkozzon Renan-ra. A szerző kifogása – miszerint a nyugati nemzetpolitológiák Magyarországon nem használhatóak – enyhén szólva is megkérdőjelezhető. Szintén hiányoznak az eszmétörténet módszertanát tárgyaló munkák: se a Cambridge-i iskola, se a kossellecki-i fogalomtörténet, se a diskurzuselmélet különböző ágai nem jelennek meg az előszó lapjain, ahol a szerző röviden beszámol módszertanáról. Az elméleti keretek hiánya már csak azért sem érthető, mert a szerző az angol esszéirodalmat, és általában az angolszász tudományosságot tekinti etalonnak. Márpedig az angolszász műveknek az a sajátossága, hogy általában komoly elméleti bevezetővel indulnak. Gyurgyák könyvének is jót tett volna egy rendesen megírt módszertani fejezet, ennek hiányában viszont a metodológiát kénytelen volt az előszóba beszuvasztani két köszönetnyilvánítás közé.

Az Ezzé lett magyar hazátok második nagy hiánya, hogy semmilyen európai perspektívával nem rendelkezik. Gyurgyák könyvét lapozva az olvasónak olyan érzése támad, mintha a Lajtától innen találták volna fel az utóbbi két évszázadban használt eszméket. Egyetlen szó nem esik arról, hogy a nacionalizmus, liberalizmus, újkonzervativizmus, stb. magyarországi hullámaint nem Budapesten keltették, hanem Nyugat-Európában, és hozzánk általában német közvetítéssel jutottak el. Még az olyan igazi magyar találmánynak tűnő áramlatnak, mint a népi írók mozgalmának is megtalálhatjuk az európai megfelelőit, nem is beszélve a „kozmpolitább” irányzatokról. Persze, senki nem várhatja el azt, hogy egy ilyen munkában részletesen szó essen az ideológia-transzferről és ezek alapján mély összehasonlítást végezzen a szerző – ez ugyanis egy másik monográfia témája lenne. Azonban legalább utalás szintjén illetet volna megemlíteni pl. Széchenyi gondolkodásának angol gyökereit vagy a századvégi neokonzervatív hullám nyugat-európai eredetét.

A könyv harmadik nagy fogyatékosága, hogy a társadalmi környezetről tudomást sem vesz. Az olvasónak az a benyomása támad, mintha a magyar nemzetépítők egy elszigetelt szellemi világban éltek volna, és nem egy konkrét társadalmi kontextusban. A társadalmi háttér hiánya így időnként félreértésekhez vezet. Csak egy példa: Gyurgyák – mai szemünkkel nézve teljesen jogosan – kárhoztatja a 19. század végén fénykorát élő magyar birodalmi gondolat terjesztőit, akik már a harminc milliós magyarság által vezetett Habsburg-monarchia balkáni terjeszkedését fontolgatták. Csakhogy a századforduló embere nem Trianon szemüvegén nézte saját korát, éppen ellenkezőleg: azt láthatta, hogy Magyarországon stabil a belpolitika, Ausztria pedig folyamatos válsággal küzd (a Taaffee-kormány 1893-as bukása után félévente váltották egymást a miniszterelnökök), a magyarság a kor felfogása szerint döntő jelentőségű városokban egyre inkább terjeszkedik a többi nemzetiség javára, a balkáni államok pedig összesen nem képviselnek akkora erőt, mint Magyarország.¹⁷ Ezek után nem nagyon lehet csodálkozni azon, hogy a magyar politikai elit és a közvéle-

mény – Gyurgyák szavaival élve – leginkább a ködevéssel volt elfoglalva. A századforduló hamis realistái persze az utókor szemében nem kaphatnak felmentést, de a képet legalábbis árnyalja a társadalmi körülmények ismerete. A kontextus hiánya tehát csökkenti Gyurgyák könyvének értéket, de itt egyúttal a szerző felmentésére is szükség van. A magyar történetírás ugyanis eddig adós maradt a magyar nemzetépítés társadalmi vonatkozásainak módszeres feltárásával. Egy eszmetörténettel foglalkozó kutatótól pedig nem lehet elvárni, hogy ezt a munkát is saját maga végezze el.

Számomra mindazonáltal a könyv negyedik hiányossága a legérthetlenebb. A szerző ugyanis nem vesz tudomást az 1918 után a szomszédos államok uralma alá kerül magyarokról. A fentiekben felsorolt fogyatékoságokat még az előszóban megpróbálta megmagyarázni – több-kevesebb sikerrel. A határon túli magyarokról azonban egyetlen szó sem esik. És itt nem csak arról van szó, hogy egy magyar nacionalizmussal foglalkozó szerzőnek kutya kötelessége a határokon túlra is átnézni, még ha ott esetleg semmit sem fog találni. Éppen ellenkezőleg: a szomszédos országok magyar szellemi elitjei eredeti kérdéseket tettek fel és fontos válaszokat adtak a magyar nemzetépítés szempontjából. Hogyan lehet megérteni a magyar baloldali történetét a kolozsvári Korunk köré csoportosult értelmiségiek nélkül, vagy hogyan lehet mellőzni a transzilvanizmus gondolatrendszerét, ha az egységes magyar nemzet széthullásáról van szó? Persze, a határon túli magyarság vizsgálata számos olyan kérdést vet fel, amivel negligálásuk esetén nem kell foglalkozni, és így sok munkát meg lehet spórolni. Ezt a luxust azonban tudós ember nem engedheti meg magának.

Mégis: hatszáz nagy alakú oldal elolvasása után, számtalan hiányosság felfedezése ellenére az olvasó úgy teheti le a könyvet, hogy többé-kevésbé koherens képet kapott a magyar nacionalizmus eszmetörténetéről. Ennek a történetnek azonban a szerző szerint nagyon szomorú a vége. Gyurgyák értelmezésében ugyanis a magyar nemzeteszmé a széthullás felé halad. Renan-t idézi: a nemzet tagjainak közös emlékekkel és közös jövőképpel kell rendelkezniük. A szerző szerint azonban Magyarországon a 20. század elejétől kezdve a közös múlt emléke elhalványult, ami ahhoz vezetett, hogy – a könyv epilógusa szerint – a mai magyar társadalom nem rendelkezik az elmúlt száz év lényeges eseményeiről (Trianon, '44, '56, Horthy, Kádár) közös emlékekkel. A múlt közös értelmezésének hiánya pedig a jövőre vonatkozó terveket is megakadályozhatja/za. Érvelését sajnos el kell fogadnom: ma Magyarországon tényleg két, egymás mellett párhuzamosan haladó, egymással tehát soha nem találkozó multszemlélet verseng egymással – legalábbis a közbeszéd szintjén. A történész felelőssége tehát óriási. Gyurgyák logikájából az következik, hogy a széthulló magyar nemzet és társadalom megmentésének egyik eszköze a közös múltkép megtalálása.

Ez a könyv ennek a kísérletnek lehet az egyik kezdőpontja. Mint az Ezzé lett magyar hazátokból is kiderül, a polgári radikális-urbánus, ill. a szociáldemokrata szel-

lemi irányzatok megszületésüktől kezdve komoly bajban voltak a nemzet fogalmával, jelentésével. Sajnos a nemzeti kérdés irányába mutatott érzéketlenség azóta sem csökkent e szellemi irányzatok örököseiben. Ezért csak remélni lehet, hogy Gyurgyák konzervatív-liberális nézőpontból megszületett könyve ki tudja provokálni majd a szocialista, radikális-urbánus, stb. szempontú műveket, és ez által elindul egy olyan diskurzus, ami legalább néhány alapvető kérdésben tisztázni tudja a magyar társadalomnak saját múltjáról alkotott képét.

Jegyzetek

- ¹ PhD-hallgató.
- ² A könyv az Oktatási és Kulturális Minisztérium, valamint a Széchenyi István-ösztöndíj támogatásával készült. Gondolat Kiadó, Budapest, 2007
- ³ ...az alapvető jogok tömeges és durva megsértése, avagy a kisebbségi jogok megsértését követő egy szomszédos vagy közeli államba a menekültek tömeges beáramlása által okozott kormányok közötti feszültség formájában.
- ⁴ Ekkart, Zimmermann: *Ethnic Mobilisation and Conflict*. In Bächler, Günther: 74–78.
- ⁵ A diplomácia nyelvében etnikai kisebbségek azok, amelyeknek nincs anyaország, míg azok, amelyeknek van, nemzetiek. Ezzel szemben a tudományos irodalomban a nagy létszámú közösségek a nemzetiek, a kisebbek az etnikaiak.
- ⁶ Kymlicka, Will: *Igazságosság és biztonság*. *Fundamentum*, 2001. 3.sz. 8–9.
- ⁷ Kymlicka, Will kifejezései.
- ⁸ Vogel Sándor: *A kisebbségi jogok kodifikációjának lehetőségei Európában*. *Külpolitika*, 1996. 3–4. sz. 209.
- ⁹ *Koppenhágai Dokumentum*, IV. fejezet 35. szakasz
- ¹⁰ *General Comment No. 23*, 5.2 bekezdés
- ¹¹ *The UN Minority Rights Declaration*
- ¹² Gudmundur Alfredsson megfogalmazása szerint: a Keretegyezmény olyan valójában, mintha egy be nem fejezett festmény keretéről lenne szó. „A Frame with an Incomplete Painting”: *Comparison of the Framework Convention for the Protection of National Minorities with International Standards and Monitoring Procedure*. *International Journal on Minority and Group Rights*, 2000. 7. évf. 294.
- ¹³ EJEE 14. cikk:” A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez való tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.”
- ¹⁴ Eplényi Kata (2006): *A kisebbségkutatás ABC-je*. In: *Regio*, 17.évf. 1. sz.
- ¹⁵ Lásd Bárdi Nándor [1997]: *Javaslatok, tervek, dokumentumok az erdélyi kérdés kezelésére (1918–1940)* In: *Magyar Kisebbség*, III. évfolyam, 1–2. szám (281–283.)
- ¹⁶ Történész, PhD-hallgató, ELTE
- ¹⁷ ifj. Bertényi Iván: *A magyar „birodalmi gondolatról” – az I. világháború előtt*. *Kommentár* 2007/4. 40–56.